

Сергій Власюк

УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНА РЕВОЛЮЦІЯ 1917–1921 РОКІВ У РЕГІОНАЛЬНИХ ШКІЛЬНИХ ПІДРУЧНИКАХ З ІСТОРІЇ

Пізнання учнівською молоддю суті української державності розпочинається з бажання пізнавати свій край. Зміст шкільних підручників створює умови для вироблення особистісного ставлення школярів до тих явищ і процесів, які відбувались на території краю протягом конкретних історичних періодів. У статті проаналізовано підручники, які рекомендовано Міністерством освіти або які можуть бути використанні в курсах з історії рідного краю, про що зазначено у їхніх вступних.

Ключові слова: регіональний підручник, революція, автор, УНР, війна.

Шкільні підручники, як історіографічне джерело, стали важливим об'єктом дослідження в умовах змін в освіті загалом та навчальних програмах зокрема. Підручники з історії рідного краю створені для формування у школярів почуття гордості за свій регіон і водночас є одним із засобів закладання підвалин регіональної ідентичності, тому аналіз таких посібників є актуальним завданням сучасної історичної науки. Проблема висвітлення змісту підручників для рідного краю знайшла своє відображення у дослідженнях І. Гирича, Я. Грицака, Г. Касьянова, Л. Зашкільняка, О. Удода, Н. Яковенко та ін. Мета даної статті – аналіз особливостей висвітлення доби Визвольних змагань 1917-1921 рр. в шкільних посібниках з історії рідного краю. Підручники мають однакове територіальне походження: всі вони представляють землі, які до Першої світової війни входили до складу Російської імперії (ця територія мала однаковий досвід революційних подій, дещо відмінний від західноукраїнських земель).

На позначення Української революції 1917-1921 рр. автори підручників використовують різні терміни, які або позначають її національно-демократичний характер [3, с. 293; 6, с. 12], або вказують на елемент визвольної боротьби [4, с. 8], або використовують ще радянські [2, с. 39] чи нейтральні терміни [16, с. 64]. Хронологічно підручники також структуровано по-різному. Якщо революційні події висвітлено більше як в одному розділі, то їх по параграфах, розділах чи підрозділах ділять або згідно перебування цих земель під владою якоїсь сили (УНР, німецька окупація, радянська влада, влада білогвардійців) [1; 2, с. 39-102], або відповідно до українських національних державних утворень (період УНР, Гетьманату, Директорії) [15, с. 307-324], або за проблемним принципом (адміністративні зміни, політична боротьба, воєнні дії, економіка) [4, с. 8-38]. Тут варто зазначити, що цей поділ є умовним, критерії його не чіткі. Інколи текст зводиться до загального опису революційних подій в Україні в одному розділі і до показу цих процесів власне в регіоні в іншому (найчастіше ця розповідь пов'язана з виключно місцевою особливістю, що проявилася в цей період, махновським рухом, наприклад [16, с. 64-77]).

Розповідь зазвичай починається в усіх підручниках однаково – Лютневою революцією, з більш або менш детальним описом її передумов, причин та перебігу. Далі йде розповідь про те, як описуваний регіон її сприйняв, про формування на місцях представницьких органів влади різних політичних сил (Тимчасового уряду, Рад солдатських, робітничих і селянських депутатів, Центральної Ради). Особливої уваги утворенню Центральної Ради зазвичай не приділено: про це або згадано кількома реченнями, або взагалі не згадано. Найчастіше ця згадка пов'язана з іменем місцевого представника у складі Центральної Ради [10, с. 34], підтримкою її і її Універсалів місцевим населенням [6, с. 15]. Інколи, проте, відзначено роль Центральної Ради у державотворчих процесах [4, с. 8-11], визначено її як загальноукраїнський суспільно-політичний центр [3, с. 298], орган влади, який прагнув «утворити незалежну від Росії Українську державу» [17, с. 207]. Найбільш детально описано процес утворення і склад Центральної Ради у підручнику про один з районів Черкащини за авторством М. Приліпко [14, с. 258-259]. На відміну від інших праць, тут більше уваги приділено місцевим органам влади, які контролювалися Центральною Радою, а не Тимчасовим урядом чи більшовиками. Також українські національно-демократичні сили та їхні очільники і вихідці з регіону в центрі уваги у підручнику «Сумщина в історії України»

[15, с. 308-316]. Як елемент національно-визвольного руху згадано утворення Центральної Ради у «кримському» підручнику В. Дюлічева [2, с. 42]. Звично в таких розповідях присутні описи політичної боротьби за першість в регіоні між представниками різних сил: Тимчасовим урядом, Радами робітничих і солдатських депутатів, Центральною Радою, боротьби представників різних політичних орієнтацій у їхніх регіональних представництвах (наприклад, між більшовиками, есерами та меншовиками у радах). Здебільшого мова йде про перехоплення ініціативи в цій боротьбі більшовиками з подальшим їхнім перебиранням влади. На думку авторів «луганського» підручника, поразка корніловського путчу привела до більшовизації рад, що у свою чергу шкодило українській революції, адже місцеві більшовики були підзвітні петроградському ЦК і знаходилися осторонь українського національного руху [3, с. 302]. Це чи не єдина оцінка впливу більшовиків на українське державотворення до осені 1917 р.

До важливих сюжетів підручників належить Жовтнева революція. Текст, що описує події від Жовтневої революції і до встановлення радянської влади, у всіх підручниках є різним: процес показано або як період боротьби за встановлення влади рад (зазвичай без звичних для радянського часу ідеологічних штампів, але з зосередженням уваги на більшовиках), або як боротьбу різних сил (більшовиків, білогвардійців, українські національно-демократичні сили) за Україну, або як відстоювання українськими силами здобутків революції у боротьбі з зовнішнім агресором. Наприклад, у «донецькому» підручнику причиною першої російсько-української війни названо небажання Раднаркому уже більшовицької Росії втрачати вплив над Україною, що вилитося в ультиматум Центральній Раді і оголошення війни [4, с. 10-11]. Автори «запорізького» підручника, спираючись на наведені дані результатів виборів і хід революції, наголошують на підтримці населенням Катеринославської і Таврійської губерній Центральної Ради та УНР, тому закономірно й прихід до влади більшовиків у регіоні показано як її збройне захоплення шляхом воєнної інтервенції [6, с. 22-27]. Увага авторів «миколаївського» підручника фактично зосереджена якраз на історії встановлення в регіоні влади більшовиків, інформація про державні структури УНР на Миколаївщині подана скупо (згадано про створення Миколаївської Ради об'єднаних українських організацій, яка закликала підтримати Центральну Раду), говориться про підтримку населенням харківського з'їзду рад у грудні 1917 р. і проголошення там радянської влади, але не надано його правової оцінки, натомість навіть не згадано про київський з'їзд [10, с. 37-39]. Питання київського і харківського з'їздів рад також висвітлено по-різному. Так, у «луганському» підручнику харківський з'їзд показано, як спробу більшовиків мирно перебрати владу у Центральної Ради [3, с. 305-306], водночас тут вказано і про підтримку окремими регіонами проголошеної Третім універсалом автономії УНР [3, с. 304] і про підтримку місцевих більшовиків військами з Росії [3, с. 305]. «Харківський» підручник з'їзд рад, що проголосив утворення радянської УНР у грудні 1917 р., подав як «малопредставницький», «який не відображав волю всього народу» [17, с. 207]. Тут наголошується, що встановленню радянської влади в регіоні сприяли військові загоны з Росії, в результаті чого Харків став опорним пунктом боротьби проти Центральної Ради. У «черкаському» підручнику цей з'їзд показано як альтернативний київському [14, с. 261]. Один з перших регіональних підручників з історії південно-східної України, виданий у Львові, харківський з'їзд показує доволі суперечливо: з однієї сторони його названо «розкольницьким» і «сепаративним» [8, с. 109], з іншої – описано саме його перебіг і результати, а про київський з'їзд згадано лише побіжно.

Автори загалом не відкидають допомоги Радянської Росії місцевим більшовикам, інколи наголошуючи на тому факті, що якраз Москва багато в чому вирішувала долю місцевих більшовицьких організацій. Проте можна знайти в регіональних посібниках і свідчення дій місцевих більшовиків наперекір Москві. Легко це прослідкувати в текстах, присвячених формуванню та історії Донецько-Криворізької республіки. Наприклад, в «луганському» підручнику створення ДКР показано як спробу ослаблення донбаськими більшовиками українських національно-демократичних сил шляхом відокремлення найбільш економічно розвиненого регіону зі складу України, тут якраз і наголошувалося, що такі дії суперечили рішенням ленінського ЦК [3, с. 308]. Цікаво, що в «донецькому» підручнику цю ж подію описано доволі лаконічно: говориться про утворення ДКР спочатку у складі Російської федерації, а потім згідно рішення Ради Народних Комісарів ДКР, продиктованого Москвою, як частини України [4, с. 11]. Привертає увагу і відсутність згадки про утворення ДКР у «харківському» підручнику, адже саме Харків був проголошений її столицею. Автори віддали перевагу виокремленню свого міста серед інших ідентифікацією його як столиці Радянської України, а не тимчасового регіонального утворення

[17, с. 207]. Найбільший текст про історію ДКР вміщено у підручнику П. Лаврива, де цій темі відведено окремий підрозділ, який, між іншим, об'ємно більший, ніж весь інший матеріал про революцію [8, с. 110-115].

Найменше інформації у підручниках міститься про період Гетьманату П. Скоропадського. В центрі уваги більшості підручників, що описують цей період, є становище населення під німецько-австрійською окупацією і повстансько-партизанська війна проти «окупаційної» адміністрації. Наприклад, показовим тут є «дніпровський» підручник Б. Кузика та Л. Литвин. У підрозділі «Боротьба за утвердження радянської влади», більшу частину якого хронологічно і становить розповідь про період Гетьманату, йде мова про опір місцевого населення і партизан австро-німецьким окупантам, терор останніми місцевого населення і «визволення» краю Червоною Армією [7, с. 96-98]. Варто зазначити, що дуже часто у текстах можна зустріти визначення «окупанти» [16, с. 72], «загарбники» [7, с. 96], «союзники» (в лапках) [15, с. 315] на означення іноземних військ періоду Гетьманату, що перебували тоді на території України. Зовсім по-іншому показано цей період в «запорізькому» підручнику для 10 класу: Гетьманат подано як державне утворення, що своєю ідеєю мало державну незалежність та неприйняття більшовизму. Автори вказують і на втручання «окупаційної австро-німецької адміністрації» у внутрішні справи України. Останній подано як союзників у війні з більшовиками, яких, проте, не підтримувало місцеве населення, що переросло в антинімецьку партизанську боротьбу прихильниками трьох різних таборів: колишніх УНРівців, більшовиків і махновців [6, с. 30-38].

По-різному автори відзначають і роль самого Павла Скоропадського. Скажімо, у «черкаському» підручнику В. Мельниченка вказано, що останній міг діяти на власний розсуд лише у національно-культурній сфері [9]. Про реформи гетьмана у цій царині, між іншим, написано не багато, як і взагалі про культурне будівництво періоду Визвольних змагань. Виділяється тут хіба що підручник Марії Приліпко, у якому міститься інформація про національно-культурні перетворення в часи Центральної Ради [14, с. 262-264] та Гетьманату [14, с. 271]. В. Дючилев також скептично оцінює період Гетьманату. Скажімо, в описі переговорів між урядом П. Скоропадського та С. Сулькевича щодо входження Криму до складу України автор пише: «Принцу Рейсу (представляв німецьку сторону на переговорах – авт.) було дуже цікаво спостерігати, як окуповані військами його країни «незалежні» уряди (в тексті «независимые» – авт.) відстоювали інтереси своїх «незалежних держав» (в тексті в лапках «незалежных» – авт.)» [2, с. 74]. Інший автор «кримського» підручника К. Алтабаєва проводить аналогію між погодженими німцями кандидатурами на роль Голови Кримського уряду С. Сулькевича та Гетьмана Української Держави П. Скоропадського, наголошується на схожості їхнього походження, соціального статусу та військового досвіду, на тому, що обоє не були соціалістами і на думку автора могли створити національну владу не будучи при цьому націоналістами, а головне – орієнтувались на німецьке командування [1].

Прихід до влади П. Скоропадського показано загалом однаково: німці, намагаючись встановити стабільну владу, зробили ставку на П. Скоропадського, який її отримав внаслідок майже безкровного державного перевороту [9; 3, с. 310]. Втрату влади гетьманом пояснюють дуже лаконічно (інколи обмежившись лише згадкою про заміну однієї влади іншою) і загалом подібно: через втрату німецької підтримки (внаслідок виходу останньої з війни) і її відсутності у населення, яке вело партизанську війну проти «окупантів» і гетьманської адміністрації. Найбільше уваги у цій партизанській боротьбі приділено тим силам, які очолювали місцеві більшовики, інколи мова йде просто про «народну» партизанську боротьбу. Проте зустрічаються і тексти, в яких говориться про антинімецьку партизанську боротьбу прихильниками різних таборів: колишніх УНРівців, більшовиків і махновців, наприклад [6, с. 35-36].

Період Директорії окремо, як альтернативної Гетьманату влади чи як продовжувача традицій першої УНР, в текстах прослідкувати важко. В основному тут увага зосереджена уже на завершальному етапі встановлення радянської влади і боротьбі з її «ворогами», інколи виокремлюючи окремо розповідь про Директорію в окремий підрозділ. Наприклад, «запорізький» підручник для 10 класу розповідає, що внаслідок втрати влади Гетьмана і відходу німецьких військ за політичну першість у краї почали боротися Директорія, більшовики, білогвардійці (встановленню їхньої влади в краї присвячено окремий розділ) та махновці. Результат цієї війни автори підручника подали так: «Не зрозумівши значення боротьби Директорії за українську державність і не підтримавши її своєчасно, махновці, як і Директорія, стали жертвою сильнішого противника – радянської влади» [6, с. 42]. Так само про вакуум влади в цей період говориться у «луганському»

підручнику: після відходу австро-німецьких військ з території України, намагаючись випередити українські національно-демократичні сили, вакуум влади намагалися заповнити більшовики за підтримки і втручання у внутрішні справи України Радянської Росії. Донбас визначено як «червоний пояс» на території України, де після падіння влади Гетьмана Директорія не змогла перебрати владу [3, с. 311-312]. У «черкаському» підручнику В. Мельниченка про період Директорії зроблено такий висновок: «Проте, недалекоглядна і суперечлива внутрішня політика, відсутність чіткої і реалістичної державотворчої стратегії, протистояння політичних лідерів і слабюча армія в поєднанні із зовнішніми чинниками не дали змоги Директорії зміцнити свої позиції і утвердити незалежність відродженої УНР» [9]. Дуже неоднозначно описано цей період у миколаївському підручнику: з одного боку Директорія тут виступає як українська влада, з іншої – союзник ворожих «інтервентів», які окупували південь Миколаївщини. І війська Антанти, і Директорії місцеві партизани і більшовицькі війська «вигнали» (в тексті вжито в лапках) з Миколаївщини і таким чином в регіоні знову було встановлено радянську владу [10, с. 42-44]. Часто можна зустріти у підручниках термін «визволення» (радянськими військами) [14, с. 272] на означення подій кінця 1919 – початку 1920 рр. Скажімо у «дніпровському» підручнику Т. Недосекіної захоплення Катеринослава радянськими військами і встановлення тут радянської влади в чергове подано як «звільнення» від військ Директорії (в тексті «петлюрівців» – авт.) [12, с. 122].

Закономірно, що в регіональних підручниках з історії окрему увагу приділено місцевим локальним явищам, постатям, процесам, які не є характерними для інших місцевостей. Скажімо, у «донецькому» підручнику багато уваги приділено долі шахтарів того часу, історії Донецької трудової армії [4, с. 23-27]. Н. Махно і «махновська вольниця» – в центрі уваги розділів про революцію у «запорізькому» підручнику для 5 класу [16, с. 71-77]. У «дніпровському» підручнику Б. Кузика та Л. Литвин окремо висвітлюється історія Холодноярської повстанської республіки [7, с. 98-99]. Автор «миколаївського» підручника подає короткі довідки про миколаївців, які були активними учасниками революційних подій. Серед них він згадує як представників українських національно-демократичних сил, так і більшовиків, окремо автор згадує і отаманів, що діяли на Миколаївщині і боролися проти більшовиків та білогвардійців [10, с. 47-66].

Підручники зазвичай показують «отаманщину» в своєму краї як унікальне явище цього періоду. Не рідко також можна зустріти і розповіді про героїчну боротьбу проти отаманщини (її зазвичай організували більшовицькі регіональні лідери). Прикладом такої розповіді є підручник М. Приліпко. В контексті опису діяльності загонів Григор'єва, розповідається окремо про Задніпровську бригаду – більшовицький військовий відділ з Золотоноші, який боровся в цьому краї проти отаманщини. В історії «громадянської війни на Україні» відома як «бригада Богунського» [14, с. 275]. Тут також окреме місце в тексті відведено Холодноярській республіці і Першому Зимовому походу [14, с. 279]. Яскравим прикладом акцентування уваги на вихідцях з регіону, які були учасниками Визвольних змагань, є сумський підручник. У ньому, наприклад, згадано про державне замовлення дане М. Грушевським В. Кричевському (родом із Сумщини) створити проект Великого і Малого гербів УНР [15, с. 311-312], у розповіді про період Гетьманату окремо згадано про М. Василенка [15, с. 317].

Автори загалом не уникають розповідей про «червоний» і «білий» терор, а також про повстансько-партизанську боротьбу проти цих режимів. Відсутні тільки ці теми лише у підручниках, де історична тематика викладена дуже стисло. Зазвичай тут опис революційних подій подано від кількох речень до кількох абзаців. Наприклад, у «київському» підручнику для п'ятого класу згадується про утворення Центральної Ради на чолі з М. Грушевським, проголошення автономної УНР та Четвертого Універсалу [11, с. 22]; революційні перипетії в «одеському» підручнику розкрито так само: показано як місто переходило з рук в руки у боротьбі між різними силами, що перебували в той час в Україні [13, с. 73].

Варто відзначити, що у багатьох текстах простежується залежність від радянської літератури і невизначеність у термінології. Часто автори використовують термін «громадянська війна», проте смислове навантаження його різне: він може хронологічно означувати весь період Української революції або окремих, найчастіше завершальний, її період. Водночас інколи смислові акценти автором перенесені від хронологічного визначення цього поняття на означення соціальної (селяни-поміщики, робітники-роботодавці з усіма їхніми союзниками) чи політичної (прихильники українських національно-демократичних сил – прихильники більшовиків, червоні – білі, анархісти – червоні) боротьби, що переросли у братовбивчу війну. Нерідко цей термін

використовується і як синонім, скажімо, до словосполучення «революційні роки», який використовують для уникнення тавтологій. Також можна знайти в текстах і штампи, притаманні для радянського історіописання. У тексті «миколаївського» підручника, наприклад, міститься чимало тверджень, звичних для радянських підручників, на кшталт: «миколаївський пролетаріат вперше вільно і урочисто відзначив інтернаціональне свято пролетарів» [10, с. 35], «при потуранні меншовиків та есерів контрреволюція підняла голову і в Миколаєві» [10, с. 36], «зустрічаючи іноземців, буржуазія називала їх «рятівниками від ярма» більшовиків» [10, с. 41]. Примітно також, що, описуючи період Директорії, деякі автори не використовують, наприклад, термін «Дієва армія УНР» чи «військові сили Директорії», а просто вживають на означення її збройних сил термін «петлюрівці». При цьому з контексту розповіді нерідко оці «петлюрівці» виступають наче ворогами. Наприклад, в одному з абзаців запорізького підручника для 5 класу говориться, що Н. Махно, пішовши на воєнний союз з більшовиками, «захопив у петлюрівців Катеринослав» [16, с. 73]. Однозначно, що тут «петлюрівці» вороги «повстанців-героїв» Н. Махна і його союзників, але подібні формулювання залишають неоднозначне розуміння – чи були «петлюрівці» ворогами української державності взагалі.

Для перших підручників з регіональної історії періоду незалежності ще більше характерний «радянський стиль»: фактаж збережено той же, але тепер усе, що критикувалося у радянську добу, подається з позитивними оцінками, і навпаки – негативно показано те, що вважалося досягненням радянського ладу. Найчастіше зміна оцінок тих чи інших подій у тексті помітна простим додаванням лапок. Наприклад, описуючи похід Муравйова у «львівському» підручнику з історії південно-східної України, вказано, що він по трупах захисників Крут «підійшов під київські кручі й «визволив» столицю України» [8, с. 110]. Можна зрозуміти авторів посібників: чи не найбільше опублікованих джерел і літератури, що стосуються розглядуваного нами періоду, появилася якраз у радянську добу. Ця тема, як і історія Другої світової війни (читай – Вітчизняної), була найбільш популярною в історії Радянського Союзу, з цим пов'язана поява не тільки загальносоюзних чи республіканських, а й регіональних досліджень з історії «великого Жовтня» і «встановлення влади рад».

Пережитки радянського історіописання простежуються також в додаткових матеріалах до самих текстів – ілюстраціях і документах до параграфів. Наприклад, більшість документів до розділу про революційні події у «дніпровському» підручнику Б. Кузика та Л. Литвин містять інформацію, про позитивне ставлення краян до радянської влади, в одному з них говориться про вороже ставлення до Петлюри [7, с. 117-118]. Впадає у вічі одноманітність ілюстрацій, представлених до теми у кримському підручнику В. Дюлічева [2, с. 39-102]. Так 4 ілюстрації присвячено представникам білогвардійського руху, 1 – українському національно-визвольному (М. Грушевський), 1 – кримськотатарському (С. Сулькевич – литовський татарин, що очолював крайовий кримський уряд у 1918 р.), і 18 – представникам різного роду «борців за владу рад». Автор, між іншим, не приховує свого позитивного ставлення як до російських імперських, так і до російських радянських діячів. Багато уваги у його підручнику приділено «одному з кращих синів своєї Вітчизни і народу» [2, с. 44] О. Колчаку, не приховує свого ставлення автор і до М. Тухачевського, який «з юних літ і до тепер, не зважаючи ні на що, залишається моїм якщо не ідеалом, то кумиром точно» [2, с. 55].

На противагу їм існують підручники, в яких в центрі уваги стоїть історія виключно національного українського державотворення, антикомуністичного руху опору (потім націоналістичного). Яскравим цьому прикладом є сумський підручник Г. Івануценка. Тут розповідається про революційні події 1917-1921 рр. в регіоні, післяреволюційну антибільшовицьку боротьбу і націоналістичний рух опору під час Другої світової війни. Це в основному воєнна історія, історія боротьби з окупантом. У цьому тексті наявні якраз штампи, звичні для діаспорної літератури, авторами якої найчастіше є прихильники націоналістичного руху: «упали тяжкі московські кайдани» [5, с. 5], «більшовицькі банди» [5, с. 14], «московська навала» [5, с. 13]. Пояснюючи причини опору місцевого населення російським військам, автор зауважує, що головна з них – «та, що Сумщина є українським етнічним тереном. Її населення не тільки матеріально, але й підсвідомо відчувало загарбницький та неукраїнський характер «комуни», «чрезвичайки», «продотрядов», інших супутників сатанинської влади» [5, с. 15].

Таким чином, зміст підручників в першу чергу залежить від особливостей самих регіонів, історію яких вони подають на своїх сторінках, адже революційні події в різних регіонах проходили по різному, хоча й мали однакову канву, на її хід впливали місцеві регіональні сили, іноземні

(в різних регіонах різні), різний етнічний склад, географічне розташування. Відчутний вплив на зміст також час написання: простежується емоційність викладу, різкий відхід від радянських оцінок подій з одночасним використанням ще радянських текстів з вкрапленнями уже незаборонених тем у перших підручниках періоду незалежності; пізніші підручники містять уже більше інформації, що стосуються українських національно-демократичних сил, їм притаманна менша кількість радянських штампів, хронологія викладу відповідає українському історичному наративу. Проте й у підручниках пізнішого часу можна помітити героїзацію чи симпатію автора до тих чи інших політичних сил і учасників революції – це прямий вплив на зміст ідеологічних (політичних) переконань автора. На зміст впливає також спрямованість підручника: у підручниках для молодших класів (5) революційні події подано стисло, як і у підручниках, які висвітлюють історико-географічні особливості різних регіонів. Тут період революції показано від кількох речень до кількох сторінок. Більшим за обсягом є підручники для випускних класів або історико-краєзнавчі дослідження рекомендовані до використання на відповідних курсах. Впадає в очі і різна модель навчального посібника, різний принцип формування його змісту (хронологічний, тематичний та ін.), що пов'язано з відсутністю єдиного центру навчально-методичної літератури з історичного краєзнавства. Ще одна особливість регіональних посібників – перекид у сторону висвітлення радянського державотворення на місцях і його особливостей. З одного боку це є виправдано, адже у більшості регіонів більшовики користувалися істотною підтримкою населення. Проте автори настільки багато уваги приділяють цій проблематиці, що опускають проблеми українського національного державотворення (скажімо, у підручнику може міститися інформація про регіональні друковані органи більшовиків і їх дописувачів, але натомість не бути згадки про Універсали Центральної Ради).

Список використаних джерел та літератури:

1. Алтабаева Е. Смутное время: Севастополь в 1917-1920 годах. Севастополь, 2004. 384 с.
2. Дюличев В. Крым. История в очерках. XX век. Симферополь, 2005. 344 с.
3. История Луганского края: Учебное пособие. Луганск, 2003. 432 с.
4. История родного края (Часть вторая). Учебное пособие для 10-11 классов. Донецк, 1998. 320 с.
5. Іванущенко Г. Залізом і кров'ю. Історико-документальні нариси. Суми, 2001. 192 с.
6. Ігнатуша О., Ткаченко В., Турченко Г. Історія рідного краю. 10 клас. Запоріжжя, 2006. 160 с.
7. Кузик Б., Литвин Л. До цілющих джерел рідної землі. Наш край з найдавніших часів і до сьогодні: Навчальний посібник. Дніпропетровськ, 2006. 224 с.
8. Лаврів П. Історія південно-східної України. Львів, 1992. 152 с.
9. Мельниченко В. Моя Черкащина. Історія рідного краю від найдавніших часів до сучасності: навчально-методичний посібник для вчителів та викладачів навчальних закладів усіх типів. Черкаси, 2006. URL: <http://www.twirpx.com/file/1665504/> (Дата звернення: 25.12.2016)
10. Миколаївщина в новітній історії. 70-річчю утворення Миколаївської області присвячується: Навчальний посібник. Миколаїв, 2007. 280 с.
11. Мій Київ: навчальний посібник. К., 2008. 144 с.
12. Недосекіна Т. Історія рідного краю. Навчальний посібник. Дніпропетровськ, 2010. 250 с.
13. Одесознавство: Навчальний посібник. Одеса, 2010. 384 с.
14. Приліпко М. Чорнобаївщина. Велична історія рідного краю (Від найдавніших часів до сьогодні). Черкаси, 2008. 538 с.
15. Сумщина в історії України: Навчальний посібник. Суми, 2005. 496 с.
16. Турченко Ф., Щупак І. Історія рідного краю. 5 клас. Запоріжжя, 2004. 120 с.
17. Харківщинознавство: навчальний посібник для учнів 8-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів. Харків, 2011. 448 с.

Стаття надійшла до редколегії 20.02.2017

Сергей Власюк

УКРАИНСКАЯ НАЦИОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧЕСКАЯ РЕВОЛЮЦИЯ 1917-1921 ГОДОВ В РЕГИОНАЛЬНЫХ ШКОЛЬНЫХ УЧЕБНИКАХ ПО ИСТОРИИ

Познание учащейся молодежью сути украинской государственности начинается с желания познать свой край. Содержание школьных учебников создает условия для выработ-

ки личностного отношения школьников к тем явлениям и процессам, которые происходили на территории края в течение конкретных исторических периодов. В статье проанализированы учебники, которые рекомендовано Министерством образования или могут быть использованы в курсах по истории родного края, о чем указано в их поступлениях.

Ключевые слова: региональный учебник, революция, автор, УНР, война.

Serhiy Vlasyuk

UKRAINIAN NATIONAL DEMOCRATIC REVOLUTION OF 1917-1921 IN REGIONAL SCHOOL HISTORY TEXTBOOKS

Knowledge pupils essence of Ukrainian statehood begins with the desire to know their region. At the time of independence of Ukraine significantly increased interest of the state to education youth, formed social order to develop efficient technologies of patriotic education of the younger generation. One of the form of attraction of children in social problems of his native land is the study of its history and culture. Since the school study of a region is part of school course on the history of Ukraine, there is a need to analyze local history books. The content of school textbooks creates conditions for developing personal attitude of students to the phenomena and processes taking place in the region during specific historical periods. The article analyzes textbooks recommended by the Ministry of Education, or that may be used in the course of local history, as stated in their introductions.

Key words: regional textbook, revolution, author, UPR, war.